

Класическото образование – за какво служи?

Класическото образование принадлежи само на Европа. То е нейно и е общо за всички европейци. Така че всеки, който е придобил такова образование през някоя епоха, може на това основание да твърди, че е европеец. Това не може да се оспори.

Но нека видим тогава каква е била разликата между европейци и неевропейци по онова време, когато се е развило самото „класическо“.

Това трябва да е било времето на гърците от Омир и Хезиод до Аристотел и Демостен. Значи - около 400 години, протекли по средиземноморските крайбрежия от западна Мала Азия до източна Италия и Сицилия. Това е класиката. И също: това са били европейците – тези обитатели на крайбрежията, които са говорили на гръцки. Всички останали са били неевропейци или бъдещи европейци.

Дали обаче разликата е само езикова? Във всеки случай е съмнително да се говори за антропологически (расови) различия. Нито пък за съществена разлика в политическото устройство – през цялото това време гърците са имали и монархии, и олигархии. Атинската демокрация от V-IV в. е изключение дори сред самите гърци.

Ако е имало забележима разлика между гърците и другите освен езика, тя трябва да е била културна. И ето тук ще обърна внимание на една такава разлика.

Голото тяло

В първа книга на „Историята“, в самото начало, Херодот разказва за установяването на последната лидийска династия – тази, от която бил Крез. Това е легендата за Гигес, служител на тогавашния цар Кандавл, който веднъж му направил едно странно предложение – да види царицата необлечена. Ето какво казва Херодот за реакцията на тази жена (I, 10):

„Като разбрала какво е направил мъжът ѝ, тя нито извикала като засрамена, нито дори дала вид, че е забелязала; защото намислила да отмъсти на Кандавл. Защо при лидийците, а и при другите варвари, носи голям срам това, дори мъж да бъде видян гол...“

Че това твърдение не е приумица на Херодот, имаме ясни свидетелства в един много авторитетен негръцки текст – Старият завет.

Ето какво се казва още в началото (3:9-11):

„И извика Господ Бог на Адама и му рече: `(Адаме,) где си?` Той каза: `чух гласа Ти в рая, и ме достраша, защото съм гол, и се скрих.` И рече (Бог): `кой ти каза, че си гол?`

А преди да стане това, значи преди изяждането на ябълката, се казва (2:25):

„И бяха двамата голи, Адам и жена му, и не се срамуваха.“

Ето още един разказ от книга „Битие“, този път за Ной и синовете му (9:20-25):

„Ной почна да обработва земята и насади лозе; и пи вино, опи се, и лежеше гол в шатрата си. И Хам, баща на Ханаана, видя голотата на баща си и излезе, та обади на двамата си братя. А Сим и Иафет взеха дреха и, като я метнаха на рамената си,

тръгнаха заднишком и покриха голотата на баща си; лицата им бяха обърнати назад, и те не видяха голотата на баща си.

Като отрезвя Ной от виното си и узна, що бе сторил над него по-малкият му син, рече: проклет да е Ханаан...“

Тези редове от Библията потвърждат казаното от Херодот, а за верността им има и много други свидетелства. Излиза, че свободното показване на човешкото тяло е било характерно за гърците поне от VIII в. пр. Хр. нататък, и ги е отличавало от другите народи.

Най-чест повод за това показване са били спортните състезания и подготовката за тях. Олимпийските игри, където спортистите се състезавали без дрехи, са още от първата половина на VIII в. Изображения на голи младежки тела имаме още от VII в. А през V в. скулптурата достига всеизвестното си високо майсторство в тази посока. От IV в. нататък скулптурите се заемат и с женското тяло. А от друга страна, запазените вазови изображения с голи тела са безброй.

Накратко – голотата в класическа Гърция не е срамна, особено в изкуството. По-нататък тази свобода в изобразяването на тялото се възприема и от Рим – това вече става изцяло под влиянието на гръцките художници.

Но трябва да се отбележи, че във времето на класиката художниците не изобразяват всякакви тела, а само младежки и добре развити - безукорни. Когато е привлекателна, голотата не се смята за неприлична; но физическите недостатъци не се изобразяват, както не се изобразяват и тела на възрастни хора. Така че тялото, за да може да се показва, трябва да е подобно на това на боговете, които са вечно млади и обикновено нямат физически недостатъци.¹ Така че, когато става дума за показване на човешки тела и дали това е срамно, относно класиката може да се направи следния извод: „Прилично е да си красив, а да си грозен е срамно.“

И така, този явен интерес към младото, здраво и телесно привлекателно човешко тяло и готовността то да се показва, е една забележима културна отлика на класическите гърци от съвременните им „варвари“. Тази склонност, заедно с езика им, се оказва в основата на „европейското“ като различно от азиатското и изобщо варварското. По-нататък през вековете тя се разпространява – и най-напред в Рим.

Разбира се, на по-северните народи от континента, които ценят това наследство, им се налага по-дълго през годината и по-плътно да покриват телата си с дрехи. Но и тук, както и в образованието, няма необходимост, нито изискване древните да бъдат имитирани буквално. Обаче както ученето на гръцки и латински е задължителна част от класическото образование, така и за професионалния европейски художник е задължително да умее да рисува голи тела. Това е „класическото“ в неговата подготовка.

¹ Примерно, аз не мога да си спомня дали съм виждал някъде скулптурно изображение на Хефест. Струва ми се, че не съм.

След античността

Несъмнено всеки ще си спомни или ще се досети, че след края на античността изобразяването на голи тела на територията на европейския континент се прекратява; това е и едно от нещата, по които се разбира, че античността е завършила. Ако продължим да си служим с изложеното досега схващане за класическото, ще кажем, че след IV в. част от класиката изчезва, а заедно с нея и част от „европейското“. Запазени са езиците и някои паметници на словесността – но и те, макар и съхранявани в библиотеките, са позабравени. По този начин класическа Европа е „замразена“.

Това е, явно, заради християнството. А откъде идва християнството? От Азия, откъм варварите - би казал някой, следвайки Херодот. Значи, от класическа гледна точка, континентът е зает от една източна културна вълна; а към нея впоследствие се присъединили и всички по-северни европейски народи. Така за няколко века гръко-римската Европа бива, с една дума казано, варваризирана.

Така че „Ренесансът“ в Италия е наречен така заслужено: чрез изобразителното изкуство там протича едно възкресение на античността и завръщане към европейското – ако същността на Европа се намира в класиката.

Това завръщане има своята опора в скулптурата, която на Запад не е била изоставена, както на Изток; подготвено е през XIV в. с промените в живописа, намирала се дотогава в зависимост от византийската; и достига пълния си блясък в началото на XVI-ти век във произведенията на Микеланджело.

Може би не е странно, че точно по това време избухва и Реформацията. Отдръпвайки се от изкуството на Италия, протестантите сякаш се отдръпват и от „европейското“, макар да го поддържат във филологическите си занимания.

По-нататък тази битка за европейското се води чрез класицизма в изкуствата, развиван в католическите (или контра-реформаторски) страни и особено във Франция. Също така – чрез Просвещението, което е борба вече не толкова срещу протестантството, колкото изобщо срещу християнството.

Революцията във Франция и ограничаването на правомощията на монарсите из Европа също се усеща като завръщане към класиката – не само към атинската демокрация, но и към римската република, с техния подчертан анти-монархизъм.

През XIX в. интересът към изобразяването на голи тела сякаш се ограничава, но затова пък в хуманитаристиката заниманията с античност застават на първо място и класическата филология достига най-големия си разцвет. Тогава - и особено в немскоезична Европа - се оформя структурата на гимназиалното и университетско класическо образование, на което ние тук сме наследници.

През XX в., след двете световни войни, заниманията с антична словесност, култура и изкуство вече не са на мода. Но класическото започна да се защитава по други начини – примерно, чрез спорта (възстановиха се Олимпийските игри). Също – чрез курортния бизнес, особено морския и плажния. И освен това - чрез непознатата дотогава порнография, която беше въведена в публичното пространство първо като литература и фотография, а след това намери своето място в комиксите и киното.

Може би си струва да се отбележи нещо, на което и ние бяхме свидетели – че показването на тялото през XX в. се правеше по различни начини в западната (вече обединена с Америка) и източната част на Европа. На Изток, във времето на

социализма, на младото тяло се обръщаше внимание; но все пак това беше отчасти покритото тяло на спортиста. Интересът се насочваше само към телесното здраве и сила. Западът вървеше по друг, макар и успореден път – там тялото започна да се представя като средство за удоволствие. Този път естествено доведе до т.нар. сексуална революция със всичките ѝ разнообразни прояви, които виждаме и до днес.

Социалистическият Изток и либералният Запад бяха в съгласие и по друг важен европейски въпрос – въпросът за религията.

Изтокът за известно време просто я забрани, докато Западът подходи по-гъвкаво: там се въведе доктрината на „толерантността“, според която всички религии са равнопоставени и към всички се препоръчва уважение – освен към християнството, което може да бъде упрекувано и осмивано.

Така че, както виждаме, през вековете Европа е запазвала „класическото“ - представено чрез античните езици, показната привлекателна телесност и религиозната индиферентност² – по различни начини.

През Средновековието това са само езиците; с Ренесанса се появява тялото, първо в изкуствата; а от XVIII в. се предприема и постепенно изтласкване на неевропейската (християнска) религия.

България и класиката

И тъй като живеем в България и работим в българското образование, добре е да се кажат и няколко думи за мястото на България в тази вековна борба.

Накратко: България, въз основа на казаното досега относно класическото, е една традиционно антикласическа страна. И следователно – антиевропейска. В това отношение тя не е сама, а си прилича и е заедно с други – сред тях на първо място по влияние през последните векове стои Русия. Тези страни – една от тях е и нова Гърция – са не просто „некласически“, каквито могат да бъдат и далекоизточните, а точно „антикласически“ – защото влизат в историческа битка против разпространението на класическата култура.

Това, както сигурно забелязвате, аз не го изричам като упрек. Между древните гърци също има антикласически мислители - такъв например е самият Платон.

Ето какви са аргументите в полза на това твърдение, взети от историята на България.

Първо, България е традиционно и упорито християнска, и поради това се явява – от класическа гледна точка - източна и варварска страна.

Второ, и във връзка с това – в България последствията от сексуалната революция се усещат, но много по-слабо, отколкото в по-европейските страни. А и представянето на голото тяло тук няма стара основа; то се явява едва през XX в. и е внесено отвън – от Запада.

Трето и особено важно – България има исторически принос в ограничаване на влиянието и на двата класически езика. Най-напред, тя не приема християнството от Рим, както правят други славяноезични народи, и така спира разпространението на латинския на Изток. Но освен това, изработвайки свой богослужебен и изобщо писмен език, тя ограничава и територията на гръцкия. Тази нейна роля се оказва фатална за

² Липса на интерес към Бога като към нещо определено, но различно от човека; отказ от богословстване.

съдбата на този пръв класически език, който, макар и оцелял като жив сред днешните гърци, никога не се превръща в общоцърковен и международен.

Човек и бог

Преди да направя заключение относно употребата на класическото образование, ще се върна още веднъж на един от елементите на „класическото европейско“ – показването на тялото. Коя е причината за него?

Художественият интерес към него е свързан и е вероятно причинен от представата на гърците за боговете им, която от своя страна, както те самите са забелязали, е повлияна от епоса - особено от Омировия. Божественото на гръцките богове (които иначе по всичко приличат на хора) е в това, че те, освен безсмъртни, са и вечно млади и красиви. И тъй като това е същественото за тях, то трябва да се представя и в изкуството. Така че гръцката скулптура, колкото и чудно да изглежда това за неевропееца, изразява именно религиозните представи на създателите ѝ.

Херодот е знаел, че тези представи са местни. Разказвайки за обичаите на персите, той отбелязва (I, 131): „За разлика от гърците, персите не мислят, че между божеството и човека има някаква прилика или родство...“ (anthropophyeis) Ние бихме добавили: и не само персите. В един от Давидовите псалми (49:21) Бог говори на човека с думите: „Ти помисли, че Аз съм такъв, какъвто си и ти...“

Гърците обаче са виждали бога като човек, и затова, когато изобразяват красиви човешки тела, те все едно, че изобразяват божество. Та нищо чудно, че при Платон („Федър“ 251 а), и сигурно не без ирония, се казва: „Влюбеният понякога е готов дори и жертви да принася на любимия – като на божество.“

Това усещане за божественото е точно класическо. Поради това през следващите векове, в течение на спомената вече „борба за европейското“, има времена, когато се забравя или просто се отрича разликата между човек и бог. Един от начините за това отричане е откровеният атеизъм, който често се хвали, че е хуманизъм, тъй като прославя човека като най-съвършено и най-висше същество.

В тази посока през XIX в. тръгва дарвинизмът; а също и мислите на Ницше за „сврхчовека“. На тях прилича и идеята за „всестранно развитата личност“ от времето на държавния социализъм.

И затова не е чудно, че Ницше е класически филолог, а начинателите на проекта за „всестранно развитие на личността“ създадоха една голяма класическа гимназия.

Поради това от много десетилетия и дори векове насам т. нар. от себе си „цивилизован свят“ (възникнал и установен в Европа) мисли себе си като дом на заможни и благовъзпитани хора с приятна външност, които бавно стареят, рядко боледуват и умират само при инциденти.

„Построяването“ на такъв свят беше заявено като цел на държавния социализъм на Изток; същото, но вече като осъществено някъде, се пропагандираше и след социализма. Всъщност хората не промениха възгледите си. Те и преди, и след 1990-та, вярваха, че такъв е естественият, нормален живот; затова и се появи изразът – така е в „нормалните държави“. А да се вярва, че нормалният живот изглежда така, е отглас от

античния мит за неотличимостта на хората от боговете през златния век; и е част от вековната борба на Европа за нейната същност – която тя вижда в класическото.

Може да се забележи, че обичта на Европа към този идеал е толкова силна, че тя е готова да го осъществява дори с цената на нечий робски труд или буквално изстребление; всъщност и тук тя пак не влиза в противоречие със спомените за класическото си минало.

Изборът

И така, относно употребата на класическото образование. Като споделям своите, вече многогодишни впечатления от нея, бих казал, че тя е двойка.

От една страна, класическото образование може да е начин да се мечтае за тези неща, които тук описах като „характерно европейски“. От друга, то е възможност да се опознава историята.

Всеки класически образован човек е свободен да тръгне било по единия, било по другия път. Това зависи само от него.

19 ноември 2015-та, СУ